

AANTEKENING OVER DE BESPREKING
IN HET FÜHRERHAUPTQUARTIER
BETREFFENDE DE VESTIGING VAN EEN
ZIVILVERWALTUNG
IN BELGIE EN NOORD-FRANKRIJK,
12 JULI 1944¹

GEHEIM

RK. 852 Dg

FQu., 13 juli 1944

1. - *Aantekening*

Op 12 juli 1944, om 16 u. 45, werd bij de *Führer* gemeenschappelijk rapport uitgebracht over de vestiging van een burgerlijk bestuur (*Zivilverwaltung*) in België en Noord-Frankrijk.

Aanwezig daarbij waren :

Rijksminister dr. Lammers²

Rijksleider Bormann³

Reichsführer-SS Himmler⁴

Gouwleider Grohé⁵

Veldmaarschalk Keitel⁶

Infanteriegeneraal Grase⁷

alsmede de ondergetekende⁸.

Rijksminister dr. Lammers maakte allereerst de inhoud bekend van het ontwerp A van het Führerdekreet over de aanstelling van een burgerlijk bestuur in België en Noord-Frankrijk⁹ en deed daarbij uitkomen dat alle betrokken rijksressorts¹⁰, uitgezonderd het ministerie van buitenlandse zaken, over dit ontwerp akkoord gingen. De rijksminister van buitenlandse zaken had zich tegen de invoering van een burgerlijk bestuur uitgesproken wegens de daaruit volgende terugslag op Frankrijk. Indien beide Noordfranse departementen Nord en Pas de Calais van het ressort van het nieuwe rijkskommissariaat deel zou-

den uitmaken, dan zou dit van de zijde van Frankrijk als een definitieve afscheiding van Frankrijk dezer departementen verklaard worden en de positie van de regering-Laval ernstig schokken. Indien deze departementen te dier gelegenheid evenwel uit hun tot hiertoe bestaande bestuursgemeenschap met België losgemaakt en onder het gezag van de militaire bevelhebber in Frankrijk geplaatst zouden worden, dan zou dit betekenen dat onze bedoeling aan het licht gebracht wordt, deze departementen definitief bij Frankrijk te laten, een geschenk aan Frankrijk waar bij gebrek aan passende tegenprestatie vanwege de Franse regering op dit ogenblik generlei aanleiding toe bestaat¹¹.

De *Führer* was van oordeel dat de invoering van een door burgerlijke diensten waargenomen administratie in de plaats van het tot nu toe door militaire diensten uitgeoefende bestuur in het gebied van België en Noord-Frankrijk het karakter van het bestuur dezer gebieden op zichzelf niet zou wijzigen¹². Het zou als voorheen een burgerlijk bestuur van bezette gebieden zijn. Om intussen een gebeurlijke terugslag op Frankrijk, zoals de rijksminister die vreest, zijn basis te ontnemen, zou men voor de Noordfranse departementen een bijzonder rijkskommissaris kunnen aanstellen die evenwel onder het bevel van de rijkskommissaris voor het bezette gebied van België en Noord-Frankrijk geplaatst zou dienen te worden¹³. Deze gedachte werd algemeen bijgevallen¹⁴. Aanvullend stelde de *Reichsführer-SS* voor, dat ook een bijzondere *SS- und Polizeiführer* voor de Franse departementen van het Noorden onder het gezag van de *Höhere SS- und Polizeiführer* te Brussel benoemd zou worden¹⁵. Door de *Führer* werd rijksminister Lammers verzocht het ontwerp van het Führerdekreet dienovereenkomstig te wijzigen en de *Führer* op 13 dezer ter voltrekking voor te leggen¹⁶.

Vervolgens verstrekke de *Führer* gouwleider Grohé en generaal Grase in grote trekken de richtlijnen voor hun politiek in België¹⁷. Het dient ons onwrikbaar doel¹⁸ te zijn, het Belgische gebied definitief onder de hand te krijgen, waarbij de beste oplossing de vorming van een Vlaamse en een Waalse rijksgouw zou zijn¹⁹. De taak van de rijkskommissaris bestaat erin onze aldus omschreven nationale belangen ijskoud na te jagen en niets ontziend en egoïstisch te behartigen. Men dient zich voornamelijk te hoeden voor het gevaar dat de Duitse bezettingsmacht door de bevolking van het bezette gebied geestelijk en psychologisch onder het juk geraakt. Hoogst onaangename ervaringen die wij met enige van onze vertegenwoordigers in België in dit opzicht opgelopen hebben en waarover veldmaarschalk Keitel de heren nog

verder mededeling zal verstrekken, zouden als waarschuwend voorbeeld moeten dienen²⁰.

Door goede betrekkingen met de Belgische adel zouden we helemaal niets kunnen bereiken. Deze staat onverzoenlijk ten opzichte van Duitsland. In de plaats daarvan dienen we op het Vlaamse volk te steunen dat in hoofdzaak tot de lage bevolgingsklasse van België behoort²¹. De tot hertoe onderhouden relaties met de Belgische adelstand moeten radikaal afgebroken, in plaats daarvan moet hij met koele terughoudendheid bejegend worden²².

De Rijkskommissaris, de *Wehrmachtsbefehlshaber*²³ en de *Höhere SS- und Polizeiführer*²⁴ dienen nauw en in volle vertrouwen samen te werken en op geregelde bijeenkomsten mondeling gedachten uit te wisselen. Briefwisseling is daartoe weinig geschikt. Wat van briefschrijverij gewoonlijk terechtkomt heeft menige euvele ervaring duidelijk aan het licht gebracht²⁵. Van het grootste belang is dat de Belgen van meet af aan elke hoop ontnomen worden dat ze bij de ene Duitse dienst hulp tegen de andere kunnen vinden²⁶.

Direkt na de uiteenzetting van de *Führer* weidde de *Reichsführer-SS* dan nog uitvoerig uit over de ervaringen die men in het Belgische gebied met de nieuwe-ordebewegingen opgedaan heeft²⁷. Het VNV, opgericht door Staf de Clercq en nu onder leiding van de advocaat Elias²⁸, legt de laatste tijd steeds meer nadruk op de 'Grootdietse' gedachte²⁹, d.w.z. de idee van een van het Grootduitse Rijk onafhankelijke soevereine staat³⁰ van Nederduiters in de Nederlands-Vlaamse ruimte³¹ met ongeveer 15 miljoen inwoners. Deze naar het voorbeeld van Zwitserland nagevolgde gedachte³² is het tegenovergestelde van de in het Grootduitse belang liggende oplossing³³. Hier onderbrekend zei de *Führer* de Grootdietse oplossing in hoge mate slechter te vinden dan de vroegere toestand met de twee koninkrijken der Nederlanden en België³⁴. — De *Reichsführer* karakteriseerde dan het onze belangen recht wedervaren latende standpunt van DeVlag (Duits-Vlaamse Arbeidsgemeenschap) en van haar leider Van de Wiele³⁵; de DeVlag telt ongeveer 55.000 betrouwbare leden, waar verder nog een Vlaamse HJ (*Hitlerjugend*) van nagenoeg 5 à 6000 leden bijkomt³⁶. Met de door de DeVlag ter beschikking gestelde mensen zouden wij de mannen van het VNV voornamelijk uit de bestuursdiensten geleidelijk moeten verdringen. Dan zou een einde kunnen gemaakt worden aan de pogingen tot chantage van het VNV, dat zijn eisen tegen de *Militärbefehlshaber* in vaak doorgezet had met het dreigement, bij het niet ingaan op deze eisen, zijn mensen uit de bestuursorganen, de bur-

gemeesters in de eerste plaats, terug te trekken³⁷. Vlaanderen is het land waar wij met het oproepen van een militieklasse voor de militaire dienst zouden kunnen beginnen. Het Vlaams Legioen heeft voortreffelijk gevochten³⁸. Een militieklasse bestaat uit ongeveer 40.000 man³⁹.

De nieuwe-ordebeweging van de Walen zou voorzichtig behandeld moeten worden. Haar leider Léon Degrelle is een zeer handig maar wispelturig politikus⁴¹ die de Rex-beweging tenslotte de gedachte van het Grootgermaanse rijk bijgebracht had⁴², waarbij dan plotseling evenwel weer de idee van een Grootboergondisch rijk der Walen opgeflitst is⁴³. De tesis van Degrelle als zou de Waal een geromani-seerde Germaan zijn⁴⁴, is een formule die we met sukses tot de onze zouden kunnen maken. Uit Wallonië zouden we later⁴⁵ een militieklasse ter sterkte van ongeveer 30.000 man kunnen oproepen.

De *Reichsführer* verklaarde zich ertoe bereid, gouwleider Grohé bij de behandeling van de nieuwe-ordebewegingen in het Belgische gebied, op grond van zijn grote praktische ervaring met zijn raad bij te staan⁴⁶.

De bespreking liep daarmee ten einde.

2. - Aan de heer Rijksminister⁴⁷

met de gewijzigde redaktie van het Führerdekreet⁴⁸ en een ontwerp voor de op 19 juli te publiceren persnota eerbiedig voorgelegd⁴⁹.

¹ *Bundesarchiv Koblenz*, R 43 II / 678 a.

² *Chef der Reichskanzlei* met de rang van *Reichsminister*. Voor zover de voorgeschiedenis van de vestiging der *Zivilverwaltung* in België en Noord-Frankrijk een besluit wettigt, kan de funktie van Lammers vergeleken worden met die van een sekretaris die de dossiers en de besprekingen voorbereidt, soms zelf voorbesprekingen leidt, het administratieve verloop van een vraagstuk volgt, zorg draagt voor de uitvoering van beslissingen die hij heeft helpen voorbereiden. Eigenmachtig kan hij er echter geen treffen. Niet eens kan hij het initiatief nemen om een kwestie ter tafel te brengen of uit de discussie weg te halen. Dit kon alleen Hitler. Lammers was tegenstander van een burgerlijk bestuur in België. De vraag of hij, door zijn passiviteit, werkelijk geremd heeft, moet hier buiten bespreking blijven. Uit de nauwkeurige studie van de voorgeschiedenis van het *Erlaas* van 13 juli 1944 blijkt overtuigend dat de passiviteit van Lammers automatisch haar grenzen vond in een instructie, een wenk of zelfs een eenvoudig verwacht of vermoed initiatief van Hitler. Lammers kon slechts remmen zolang de *Führer* niet vooruit wilde.

³ *Chef der Parteikanzlei*. Met Himmler de invloedrijkste man in de onmiddellijke omgeving van Hitler. Als een rechtstreeks gevolg van de verstrengeling van staat en partij bestreek de bevoegdheid van Bormann ook het zuiver staatkundige en wetgevende terrein.

- ⁴ Sedert 25 augustus 1943 was Himmler ook minister van binnenlandse zaken. Als *Reichsführer-SS* was hij, lang vóór hij tot minister benoemd werd, *Chef der deutschen Polizei*. De uitoefening van deze functie bracht mee (politie en politiek vallen niet te scheiden in het Derde Rijk) dat hij een zwaar politiek gewicht in de schaal wierp zowel in de bezette gebieden als in Duitsland. Over de enge verbinding van politie en politiek, vgl. de fundamentele bladzijden van H. BUCHHEIM, *Die SS - das Herrschaftsinstrument*, in *Anatomie des SS-Staates*, I, München, DTV, 1967, bl. 83-101. Over de bevoegdheid van Himmler voor de *Germanische Arbeit* in de bezette gebieden, hiervóór, bl. 83, noot 38 en 39.
- ⁵ De toekomstige *Reichskommissar* in België en Noord-Frankrijk. Grohé was *Gauleiter* van Keulen-Aken. Dat Hitlers keuze bepaald werd door de omstandigheid dat Grohé de hoogste partijambtenaar was in een aan België grenzende gouw, is best mogelijk. Maar de rijkskommissaris in Nederland, Seyss-Inquart, kwam uit Oostenrijk en was, toen hij tot die functie benoemd werd (18 mei 1940), plaatsvervangend goeverneur in Polen. Einde juni 1940, toen er ernstig sprake was van het vestigen van een *Zivilverwaltung* in België en Noord-Frankrijk, zou Hitlers keuze gevallen zijn op Kaufmann, gowwleider van Hamburg.
- ⁶ Chef van het *Oberkommando der Wehrmacht (OKW)*.
- ⁷ De toekomstige *Wehrmachtbefehlshaber* in België en Noord-Frankrijk. Hij zou, gedeeltelijk, de louter militaire bevoegdheid van de ontslagen *Militärbefehlshaber* erven. Voor de kennis van de beperkte en toch ingewikkelde bevoegdheid van een *Wehrmachtbefehlshaber*, in vergelijking met die van een *Militärbefehlshaber*, is interessant het geval-Christiansen, *Wehrmachtbefehlshaber* in Nederland. Vgl. *Het Proces Christiansen*, 's-Gravenhage, 1950 (Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie Amsterdam, Bronnenpublicaties, Processen nr. 4), bl. 141-142, 163, 231-235. — Grase bleef niet lang in functie. Nadat Grohé op 2 augustus 1944 Lammers te Berlijn mondeling geïnformeerd had over de 'bevreemdende houding' van Grase, werd deze laatste enkele dagen later, op bevel van Hitler, door *SS-Gruppenführer* Jungclaus opgevolgd. (De 'bevreemdende houding' van Grase bestond hierin dat hij, onder voorwendsel niet in de kijker te willen lopen, geweigerd had de mislukte aanslag op Hitler van 20 juli 1944 onmiddellijk af te keuren.) Jungclaus, sedert 1942 de rechtstreekse vertegenwoordiger van Himmler in België, kumuleerde, na het ontslag van Grase, in persoonlijke unie, de functie van *Wehrmachtbefehlshaber* met die van *Höherer SS- und Polizeiführer* (Aantekening Lammers, 4 aug. 1944. *Bundesarchiv Koblenz*, R 43 II / 678 a. *Politisches Archiv Bonn*, *Botschafter Ritter*, 4, België, Juli 1941-August 1944). Over de benoeming van Jungclaus tot *Höherer SS- und Polizeiführer*, hierachter, noot 24.
- ⁸ Rapporteur was *Reichskabinettsrat*, met de rang van staatssekretaris, von Stutterheim. Als rechtstreekse medewerker van Lammers had hij van dichtbij de voorbereiding tot de vestiging van de *Zivilverwaltung* in België en Noord-Frankrijk gevolgd. Op te merken valt de afwezigheid van von Ribbentrop, minister van buitenlandse zaken, ofschoon hij gedurende de voorbereiding gehoord was (hierachter, noot 11). Niet ontboden waren eveneens een vertegenwoordiger van Göring als Gevolmachtigde voor het Vier-Jarenplan, en van het *Oberkommando des Heeres (OKH)*. Beide instanties waren vroeger nochtans gehoord.
- ⁹ Het vraagstuk van de bestemming der twee Franse departementen *Nord* en *Pas de Calais* heeft, samen met dit van de politieke bestemming van België zelf, de voorgeschiedenis van de vestiging der *Zivilverwaltung* van het begin tot het einde totaal beheerst. Sedert de benoeming van von Falkenhausen

(31 mei 1940) maakten *Nord en Pas de Calais*, aanvankelijk met andere Franse departementen, deel uit van zijn *Befehlsbereich* (hierachter, noot 13). Lammers had twee ontwerpbesluiten doen opstellen. Volgens ontwerp A zou het territoriale ressort van de te benoemen rijkskommissaris identiek zijn met dit van de aftredende *Militärbefehlshaber*: België én de twee Franse departementen. Ontwerp B daarentegen bracht *Nord en Pas de Calais* onder de bevoegdheid van de *Militärbefehlshaber* in Frankrijk (met zetel te Parijs). Men merke op dat Lammers slechts ontwerp A ter tafel legde: hij wist dat Keitel, aanvankelijk fel tegenstander van een burgerlijk bestuur in België en Noord-Frankrijk, pas *in extremis* geweken was voor het aandringen van Hitler. Een discussie over het losmaken van de twee Franse departementen van de Duitse bezettingsoverheid te Brussel achtte de chef van het OKW eenvoudig niet vatbaar voor discussie (Keitel aan Lammers, 10 februari 1944. *Bundesarchiv Koblenz*, R 43 II / 678 a).

- 10 Gedurende het voorbereidend onderzoek waren om advies gevraagd (opgesomd in de volgorde waarin ze bij de kwestie betrokken werden): het OKW, Binnenlandse Zaken, het Vier-Jarenplan, de Partijkanselarij, het OKH, Buitenlandse Zaken, Himmler als *Reichsführer-SS*. Uitvoerende instantie was de Rijkskanselarij.
- 11 In dezelfde alternatieve termen had Binnenlandse Zaken reeds in november 1941, toen het voorbereidend onderzoek nog maar pas begonnen was, het vraagstuk van de politieke bestemming der twee Franse departementen gesteld (Stuckart aan Lammers, 4 nov. 1941. *Bundesarchiv Koblenz*, R 43 II / 678 a). Lammers resumeerde hier slechts twee rapporten van von Ribbentrop, van 27 maart en 8 april 1944 (*als voren*). De minister van buitenlandse zaken had zijn negatief advies gesteund op een verslag van Abetz (Abetz aan von Ribbentrop, 15 maart 1944, *Politisches Archiv Bonn, Botschafter Ritter*, 4, *Belgien, Juli 1941-August 1944*). Ofschoon de vestiging van een burgerlijk bestuur in België en Noord-Frankrijk een belangrijk probleem van buitenlandse politiek stelde, werd von Ribbentrop jarenlang, van september 1941 tot maart 1944, eenvoudig genegeerd. Hij werd slechts bij de kwestie betrokken nadat hij zich taai opgedrongen had.
- 12 Die formulering is onjuist. Ofwel heeft Hitler zich verkeerd uitgedrukt, ofwel heeft von Stutterheim verkeerd genoteerd. *Militärverwaltung* en *Zivilverwaltung* hebben weliswaar gemeen dat ze bezettingsadministraties zijn. Onnauwkeurig is de bewering dat de administratie van België en Noord-Frankrijk „nach wie vor eine zivile Verwaltung besetzter Gebiete” zou gebleven zijn. Een militair bestuur mag niet verward worden met een burgerlijk. Bij Hitler lag de klemtoon wellicht op 'bezette gebieden'. Nauwkeuriger was Lammers in zijn schrijven aan von Ribbentrop, 14 juli 1944: „Die deutsche Verwaltung in Belgien und Nordfrankreich erfahre durch die Einführung der Zivilverwaltung keine weitere Änderung als die, dass die Verwaltung dieser Gebiete statt wie bisher durch militärische Dienststellen künftig durch zivile Dienststellen der Besatzungsmacht ausgeübt werden würde. Damit werde wegen des künftigen Schicksals dieser Gebiete gar nichts angedeutet.” (*Bundesarchiv Koblenz*, R 43 II, 678 a.) Alleen de laatste zin is vatbaar voor discussie. Ofschoon er uit de (niet gepubliceerde) tekst van het *Erlass* van 13 juli 1944 inderdaad niets kan afgeleid worden over het toekomstig politiek statuut van België en zelfs de interne structuur van het rijkskommissariaat voor België unitair bleef, toch was er een wezenlijk verschil tussen de aftredende *Militärverwaltung* en de nieuwe *Zivilverwaltung*: de instructies van Hitler bewijzen dat het burgerlijk bestuur tot taak had, de verandering van het politiek statuut van België van een eenheidsstaat naar een *Reichsgau Flandern* en een *Reichsgau Wallonien* voor te bereiden. Vgl. nader onze inleiding, bl. 74 en 80.

- ¹³ Uit de onmiddellijke tussenkomst van Hitler blijkt onweerlegbaar dat hij er geen ogenblik aan gedacht heeft, ook in juli 1944 nog niet, afstand te doen van de twee Franse departementen *Nord* en *Pas de Calais*, die sedert het begin der bezetting deel uitmaakten van het *Befehlzbereich* van von Falkenhausen. De vraag is: zat er een politieke bedoeling achter? Zowel H. BOEHME, *Der deutsch-französische Waffenstillstand im Zweiten Weltkrieg*, I, Stuttgart, 1966, bl. 157, 260-262, 267, als E. JAECKEL, *Frankreich in Hitlers Europa*, Stuttgart, 1966, bl. 61-62, beantwoorden deze vraag bevestigend. Tijdgenoten die uit hoofde van hun functie met enige kennis van zaken kunnen oordelen, hebben allen in de begrenzing van het territoriaal ressort van von Falkenhausen een politieke bedoeling van Hitler onderkend. Zo bv. Böhme, die stafchef was van K.H. van Stülpnagel, voorzitter van de Duitse Wapenstilstandskommissie te Wiesbaden (*a.w.*, bl. 267), von Falkenhausen (*als voren*, bl. 267-268), Keitel, Stuckart. De opwerping dat von Falkenhausen zich, zonder overtuiging maar uit tactische overwegingen, van Hitlers politieke terminologie bediende om de twee Franse departementen onder zijn bevoegdheid te kunnen houden, bewijst precies dat hij de politieke bedoeling van de *Führer* als een waardevol element in het debat over de bestemming van Noord-Frankrijk beschouwde. Voor de opvatting van Hitler vgl. nog zijn reactie na de lektuur van PETRI *Germanisches Volkserbe in Wallonien und Nordfrankreich* (hiervóór, bl. 92) en zijn gesprek met Rauschning (hiervóór, bl. 83, noot 40).
- ¹⁴ Behalve de minister van buitenlandse zaken had niemand zich gedurende het voorbereidend onderzoek uitgesproken voor het onttrekken van de twee Franse departementen aan de bevoegdheid van de *Militärbefehlshaber* te Brussel. Ook Lammers niet. Van de twee aanwezigen bij de bespreking op het *Führerhauptquartier* van 12 juli 1944 die niet bij het vooronderzoek betrokken waren, Grohé en Grase, kon men niet verwachten dat ze tegen een bepaald artikel van het ontwerp-besluit bezwaar zouden maken. Ze kwamen eenvoudig om kennis te nemen van hun instructies.
- ¹⁵ Over de *Höhere SS- und Polizeiführer* (HSSPF) te Brussel zie noot 24.
- ¹⁶ Men stelt dus vast dat Hitler grote spoed achter de zaak zette aangezien Lammers opdracht kreeg reeds de volgende dag (13 juli 1944) de tekst van het *Erlaß* met de nieuwe bepalingen betreffende de twee Franse departementen ter ondertekening voor te leggen. Zo geschiedde inderdaad. In het niet-gepubliceerde besluit van 13 juli 1944 bepaalde artikel III, alinea 2, dat er voor „Noord-Frankrijk” (*Nord* en *Pas de Calais*) een speciale burgerlijke commissaris, rechtstreeks ondergeschikt aan rijkscommissaris Grohé, zou benoemd worden. Volgens artikel VI, alinea 3, zou er eveneens een speciale *SS- und Polizeiführer* voor de twee Franse departementen, ondergeschikt aan de HSSPF te Brussel, benoemd worden. Op 24 augustus 1944 ondertekende Hitler het benoemingsbesluit van *SS-Brigadeführer* Ruberg tot *Sonderkommissar* voor Noord-Frankrijk. Ruberg was stafleider van Bohle, de chef van de *Auslandsorganisation der NSDAP* (Aantekening Lammers, 24 aug. 1944. *Bundesarchiv Koblenz*, R 43 II/678 B). Ruberg was de kandidaat van Bormann (Aantekening Lammers, 5 augustus 1944. Grohé aan Lammers, 21 aug. 1944. *Bundesarchiv Koblenz*, t.a.p.). Als gevolg van de militaire operaties kon hij zijn functie in Noord-Frankrijk niet meer uitoefenen. Grohé benoemde hem tot provinciaal commissaris voor Luik-Luxemburg (Grohé aan Lammers, 31 aug. 1944. *Bundesarchiv Koblenz*, t.a.p.). Uit niets blijkt dat er voor de twee Franse departementen ook een speciale *SS- und Polizeiführer* benoemd werd.
- ¹⁷ Het gaat hier enkel om de politiek ten opzichte van België. Noord-Frankrijk blijft onbesproken. Over de vroegere in hun doelstelling vage, maar toch voldoende duidelijke instructies van Hitler aangaande de *Belgienpolitik*

(5 juni en 14 juli 1940) zie hiervóór onze inleiding, bl. 85.

- ¹⁸ Men lette op het gedeeltelijk parallellisme tussen deze formulering en de aantekening van Goebbels in zijn dagboek, mei 1942, na een gesprek met Hitler over de territoriale uitbreiding van het Rijk en de politieke toekomst van België en Nederland : „*Das ist das unverrückbare Ziel der Politik des Führers.*” (Hiervóór, bl. 92.)
- ¹⁹ Ook de *Militärverwaltung* te Brussel rekende met het verdwijnen van België, zelfs als satellietstaat, na de oorlog. Nader daarover in onze inleiding, bl. 76-77. Voor de eerste maal duiken de termen *Reichsgau Flandern* en *Reichsgau Wallonien* op in een schrijven van Berger aan Himmler van 21 oktober 1942. De chef van het *SS-Hauptamt* had vernomen dat De Clercq stervende was en dat Elias, „*unser erbittertster Feind*”, hem als leider van het VNV zou opvolgen. Om de schadelijke gevolgen van Elias' leiderschap voor de SS-politiek in Vlaanderen te voorkomen, stelde Berger toen Himmler voor dat Hitler voor België en Noord-Frankrijk een *Beauftragter des Führers* zou benoemen. Terboven, de rijkskommissaris in Noorwegen, die er weg wilde, zou voor deze functie in aanmerking komen. De taak van Terboven omschreef Berger aldus : „*Sein Auftrag drüben [in België] würde nichts weiter heissen, als dass wir jetzt in vorsichtiger, aber klarer Form beginnen, den Reichsgau Flandern auf die Beine zu stellen und mit der Gründung des Reichsgaues Wallonien beginnen.*” (Berger aan Himmler, 21 okt. 1942. Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie Amsterdam, H 137, 26 29/30. Fotokopie.) Begin juli 1943, enkele weken na de ontvangst van Van de Wiele en Degrelle door Himmler, vernam von Barga, chef van de *Dienststelle des Auswärtigen Amtes* te Brussel, van een betrouwbaar geacht informant, dat „Berlijn” van plan zou zijn spoedig over te gaan tot de oprichting van de rijksgouwen Vlaanderen en Wallonië, resp. onder Van de Wiele en Degrelle. Brussel zou het statuut van een „vrije Rijksstad” krijgen (Aantekening van Barga voor staatssecretaris von Weizsäcker, 8 juli 1943. *Politisches Archiv, Bonn, Inland II g, 344, Belgien I*. De aantekening van von Barga is een *Nürnberger-Dokument* : NG-1636. *Staatsarchiv Nürnberg*, 825, NG-1636.) Mayr Falkenberg, de opvolger van von Barga, bevestigde kort daarop de geruchten aan von Weizsäcker, 17 juli 1943 (*Politisches Archiv, Bonn, St S, Belgien 2*). Berger zinspeelde duidelijk op het toekomstig politiek statuut van Vlaanderen toen hij op 29 augustus 1943, in zijn rede op de Vlaams-Duitse Kultuurdagen te Brussel, voorspelde : „*Wir werden Flandern heimholen !*” (*DeVlag*, VI, 2, september 1943, bl. 57-58.)
- ²⁰ Verstrekke Keitel de in het vooruitzicht gestelde informatie niet of werd ze door von Stutterheim niet genoteerd ? Om zich een nauwkeurig beeld te vormen van de kritiek op het beleid van von Falkenhausen zou men de berichten van de *Sipo-SD* te Brussel aan het *Reichssicherheitshauptamt* te Berlijn, en dus aan Himmler, moeten kunnen raadplegen. Dat schijnt voorlopig niet mogelijk te zijn. Toch biedt het beschikbare bronnenmateriaal enig houvast om te vermoeden op welke „hoogst onaangename” ervaringen Hitler zinspeelde toen hij de nieuwe gezagdragers voor het gevaar waarschuwde zich „*geistig und seelisch*” door de bevolking van het bezette België onder het juk te laten brengen. Hitler bedoelde in de eerste plaats (dat blijkt uit de volgende alinea van het *Vermerk*) de al te enge relaties van von Falkenhausen met de Belgische adel (daarover nader hierachter, noot 22). Hij kan echter, door Himmler geïnformeerd, nog andere vormen van „onder het juk brengen” van sommige Duitse gezagdragers door de Belgen bedoeld hebben : 1° de invloed van de Koning op von Falkenhausen en op Kiewitz; 2° de invloed van het VNV op de *Verwaltungsabteilung* van de *Militärverwaltung*, meer bepaald op haar chef, Reeder. Wat 2°

betreft verwijzen we naar noot 28 en 37. - Over de invloed die de Koning, volgens Hitler, op zijn gevangengewaker zou uitgeoefend hebben, vgl. PICKER-SCHRAMM, bl. 473, 24 juli 1942. Na gezegd te hebben dat hij er geld zou voor over hebben om de Koning „van het politieke toneel te doen verdwijnen” valt Hitler uit tegen Kiewitz: „*Den ihm als Verbindungs-offizier zugeteilten Deutschen Oberst habe er [Koning Leopold] ja bereits mit allen möglichen Mätzchen derart 'eingeseift', dass es nur noch feble, dass er ihn durch anhängen seines Hausordens zum Hanswurststempels. Welches Selbstbewusstsein würde doch in einer solchen Lage ein englischer Oberst gezeigt haben, man denke nur an den 'Kerkermeister' Napoleons.*” De relatie tussen Kiewitz en Leopold valt inderdaad niet te vergelijken met die van een gevangengewaker tot zijn gevangene. - Hoe sterk Hitler en Himmler Kiewitz wantrouwen blijkt uit het verbod, hem op de hoogte te brengen van het bevel van 30 juli 1943: de Koning mag uit België niet ontsnappen (hiervóór, bl. 106). - Over de zg. invloed van de Koning op von Falkenhausen is er een interessante passus in het schrijven van Reeder aan von Harbou, chef van de *Kommandostab*, 1 december 1941. Voor een goed begrip van het uittreksel eerst nog het volgende. In het najaar van 1941 deed het gerucht de ronde dat Leopold positief zou geantwoord hebben op een telegram van Degrelle n.a.v. het vertrek van het Waals Legioen naar het Oostfront. In het *Stimmungsbericht* van de *Auslandsbriefprüfstelle* te Keulen, van november 1941, werd er melding gemaakt van een telegram met gelukwensen van de Koning. Daar deze feitelijk niet geantwoord had op het telegram van Degrelle meende von Harbou de „loyale” houding van de vorst te moeten onderstrepen in een rapport dat ook Reeder ter ondertekening werd voorgelegd. Reeder stelde voor de zin aangaande de houding van de Koning te schrappen — en wel om deze reden: „*Wie dem Herrn Militärbefehlshaber und mir in Berlin wiederholt von Ministerialdirektor Danckwerts gesagt wurde, ist in OKW und OKH/Gen. Qu. die sicherlich falsche Meinung verbreitet, dass der Hof und insbesondere der König auf den Militärbefehlshaber einen zu starken Einfluss habe. Eine zu positive Betonung der loyalen Haltung des Königs... würde die Meinung m.E. wieder verstärken.*” (Reeder aan von Harbou, 1 december 1941. GRMA, T-501, r. 97, fr. 22.) Danckwerts bekleedde een leidende functie in de afdeling *Kriegsverwaltung* van de generaalkwartiermeester in het OKH.

²¹ Over Hitler en de Vlamingen, hiervóór, bl. 84-86.

²² De uitval van Hitler was hoofdzakelijk gericht tegen von Falkenhausen. Op zijn proces te Brussel in 1950 beweerde de gewezen *Militärbefehlshaber* dat de mening als zou hij „het land door een aristokratische bril gezien hebben”, onjuist was en door Degrelle verspreid (*Institut für Zeitgeschichte München, Prozess von Falkenhausen*, bl. 21, 26 sept. 1950). Volgens een verklaring van Constantin Canaris, chef van de *Sipo-SD* te Brussel, zouden het *Reichssicherheitshauptamt* en de NSDAP von Falkenhausen verweten hebben, de belangen van de Belgische hogere klassen te verdedigen ten nadele van de Duitse (*Verslag van de Commissie van Voorlichting*, bl. 477. *Recueil*, bl. 377). De verklaring van Canaris wordt door talrijke andere, ook van vrienden en medestanders van von Falkenhausen, bevestigd. Wij beperken ons hier tot de mening van Reeder. Toen von Hassell, de bekende tegenstander van Hitler, begin juli 1943 door von Falkenhausen naar Brussel ontboden werd om de politieke toestand te bespreken, voerde Reeder, in aanwezigheid van von Kameke, chef van de groep *Innere Verwaltung* in de *Militärverwaltung* en persoonlijke vriend van von Hassell, een lang gesprek met laatstgenoemde. Anders dan von Hassell het in zijn dagboek voorstelt (*Vom anderen Deutschland*, Frankfurt-Hamburg, 1964, bl. 280), klaagde

Reeder er *niet* over dat het beleid van von Falkenhausen te zwak was. Wel drong hij er, in een opgewonden stemming, op aan dat von Hassell van zijn invloed gebruik zou maken om de *Militärbefehlshaber* tot voorzichtigheid aan te manen. Reeder vreesde inderdaad dat de relaties van von Falkenhausen met de aristocratie, het Hof, bepaalde Belgische officierskringen al te eenzijdig waren en dat zijn chef aldus gemakkelijk de flank bood aan de aanvallen van zijn vijanden: de partij en vooral de *Sipo-SD*, die hem weg wilden. Het feit dat von Falkenhausen zijn omgang tot de hoogste kringen, die slechts een uiterst geringe fraktie van de bevolking vertegenwoordigden, bestempelde Reeder als „gevaarlijk” én voor de *Militärbefehlshaber* zelf én voor het bestaan van de *Militärverwaltung*. Hij kon het niet eens zijn met het optreden van von Falkenhausen waarbij deze „al te dikwijls, ter gelegenheid van partijtjes die deel uitmaakten van het society-leven, voor een Belgisch en Duits publiek, lucht gaf aan zijn anti-nationaal-socialistische en pro-Belgische gevoelens zonder de nodige vormen in acht te nemen”. De houding van von Falkenhausen, aldus steeds Reeder, versterkte het reeds bestaande wantrouwen ten opzichte van de *Militärverwaltung* als bezettingsregime en gaf voedsel aan het verwijt van zijn vijanden dat zijn toegevendheid voor de Belgen, zijn verwaarlozing van de Duitse belangen, zijn *Reichsfremdheit*, het gevolg waren van zijn maatschappelijke omgang, meer bepaald met prinses Ruspoli (vgl. o.m. het getuigenis van von Kameke op het proces-von Falkenhausen, *als voren*, bl. 250 en vv., 23 oktober 1950; het verslag van Reeder over de organisatie en het beleid van de *Militärverwaltung*, 19 juli 1949, *als voren*, bl. 1131; over de verhouding van von Falkenhausen met prinses Ruspoli, de van afkomst Belgische weduwe van een Italiaans valschermspringer, zie het afkeurend oordeel van von Hassell, *a.w.*, bl. 280. Het verslag van Reeder van 19 juli 1949 verschijnt eerlang de bronnenuitgave over de Duitse *Belgienpolitik* 1940-1944).

²³ Zie noot 7.

²⁴ In zijn ressort: een *Wehrkreis* in Duitsland, een bezet gebied in het buitenland, was de *Höhere SS- und Polizeiführer* (HSSPF) de rechtstreekse vertegenwoordiger van Himmler én als *Reichsführer-SS* én als *Chef der deutschen Polizei*. In de uitoefening van zijn functie in een bezet gebied was de HSSPF er niet enkel het hoofd van de Duitse en het controleorgaan over de inlandse politie, maar tevens de enig bevoegde en uitsluitend tegenover Himmler verantwoordelijke instantie voor de *Volkstumspolitik*. Over de oorsprong en de ontwikkeling van de functie vgl. H. BUCHEIM, *Die höheren SS- und Polizeiführer*, in: *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte*, XI, 4, 1963, bl. 362-391 en, van dezelfde schrijver, *Die SS - das Herrschaftsinstrument*, in: *Anatomie des SS-Staates*, I, bl. 113-145. - Op zijn proces te Brussel verklaarde Reeder dat de *Militärverwaltung* zich — overigens met succes — tegen de benoeming van een HSSPF in België en Noord-Frankrijk verzet had minder om politieke dan wel om politieke redenen: de *Einsatz* van een HSSPF zou het einde betekend hebben van Reeder's *Flamenpolitik* die neerkwam op het taktisch steunen van het VNV, en de baan vrijgemaakt voor de SS-richting via de Algemene SS-Vlaanderen en DeVlag (*Institut für Zeitgeschichte München, Prozess von Falkenhausen*, 20 okt. 1950, bl. 240). Op de vruchteloze pogingen door Himmler einde 1942-begin 1943 aangewend om in het territoriaal ressort van von Falkenhausen Jungclaus tot HSSPF te doen benoemen, wordt nader ingegaan in onze studie over de voorgeschiedenis van de *Zivilverwaltung* in België en Noord-Frankrijk. Van al de bezette gebieden onder *Militärverwaltung* was België het enige waar geen HSSPF benoemd werd. Het benoemingsbesluit van Jungclaus tot HSSPF, na de vestiging van de *Zivilverwaltung*, is niet aangetroffen. Het moet echter van begin augustus 1944 dateren. Van 11

augustus 1944 af kumuleerde Jungclaus de functie van *Wehrmachtbefehlshaber* (hiervóór, noot 7) met die van HSSPF (Keitel aan Lammers, 11 aug. 1944. *Bundesarchiv Koblenz*, R 43 II/678 a). Op de lijst van de HSSPF van 14 augustus 1944 wordt Jungclaus nog niet vermeld, wel op die van de 24e (*Bundesarchiv Koblenz*, NS 19/neu 1165). Op 29 juli al had Grohé, in afwachting van de formele benoeming tot HSSPF door Hitler, Jungclaus tot *Generalkommissar für das Sicherheitswesen* in België en Noord-Frankrijk aangesteld. Grohé had tot deze tussenoplossing besloten „met het oog op het treffen van dringende vergeldingsmaatregelen” (Grohé aan Himmler, 29 juli 1944. *Institut für Zeitgeschichte München*, NO - 2603). Uit het bronnenmateriaal blijkt niet dat er een aan Jungclaus ondergeschikte *SS- und Polizeiführer* voor Noord-Frankrijk benoemd werd. De snelle ontwikkeling van de militaire operaties zal een dergelijke benoeming overbodig gemaakt hebben. Er moet hier opgemerkt worden dat Jungclaus eigenlijk niet tot volwaardig HSSPF benoemd werd — ofschoon hij de titel van de functie droeg. Vermits de HSSPF de rechtstreekse vertegenwoordiger is van Himmler én als *Reichsführer SS* én als *Chef der Deutschen Polizei* zou het normaal geweest zijn dat én de *Gruppe Polizei* én de *Gruppe Volk* uit de vroegere *Militärverwaltung* onder de bevoegdheid van Jungclaus werden gebracht. Dat is niet gebeurd. Grohé richtte in zijn administratie van het Rijkskommissariaat een nieuwe afdeling op: *Presse und Propaganda, Volkstum und Kultur*, waarvan hij de leiding toevertrouwde aan Ohling, een van zijn medewerkers in de gowleiding Keulen. Alleen de *Gruppe Polizei* van de vroegere *Militärverwaltung* kwam onder Jungclaus. De vroegere *Gruppe Volk*, ingeschakeld in de nieuwe afdeling, bleef onder Grohé. Invloed op de *Volkstumspolitik* door Jungclaus bleef echter nog altijd mogelijk via de *Germanische Leitstelle* te Brussel, waarvan hij de leider bleef (*Erlaß des Reichskommissars für die besetzten Gebiete von Belgien und Nordfrankreich über den Aufbau seines Stabes und die Fortführung der Geschäfte*, 28 juli 1944, art. 2. *Bundesarchiv Koblenz*, R 43 II/678 b. Berger aan Himmler, 31 juli 1944. *Bundesarchiv Koblenz*, NS 19/1541).

- ²⁵ Over de hier door Hitler bedoelde „cuvele” ervaringen bevat het bronnenmateriaal niet veel gegevens. De vijanden van von Falkenhausen beweerden dat de militaire geheimen niet meer veilig bij hem waren. Na de oorlog door een Belgische instantie ondervraagd, verklaarde C. Canaris dat in 1941, bij een huiszoeking bij graaf Davignon te Brussel, de *Abwehr* een geheim verslag van Reeder aan het OKW (vermoedelijk moet het zijn: aan het OKH) ontdekte. Reeder zou later aan Canaris gezegd hebben dat het document door von Harbou, chef van de *Kommandostab*, aan Davignon ter informatie werd overhandigd met de bedoeling dat hij (Davignon) het ook ter kennis van de Koning zou brengen (*Verslag van de Commissie van Voorlichting*, bl. 477. *Recueil*, bl. 377). De verklaring van Canaris in het *Verslag* en in het *Recueil* is niet gedateerd. Evenmin is er iets in te vinden over de oorsprong van het document. In de akten van het proces-von Falkenhausen berust echter het proces-verbaal van een verhoor van Canaris door Wilmart, substituut van de auditeur-generaal, 22 juni 1948, dat enige overeenkomst vertoont met het in het *Verslag* en het *Recueil* gepubliceerde document. „On reprochait à von Falkenhausen ses relations avec des milieux de la noblesse, à laquelle on le soupçonnait qu'il faisait des relations confidentielles sur les affaires du Reich; c'est ainsi qu'on avait un jour trouvé, lors d'une perquisition chez le comte Davignon, l'ancien ambassadeur belge à Berlin, un Lagebericht du Militärverwaltungschef. Ce Lagebericht devait avoir été livré par le général au roi, et, par celui-ci, était parvenu dans les mains de Davignon.” (*Institut für Zeitgeschichte München*, *Prozess von Falkenhausen*, bl. 761.) Twijfel is ook gegrond over de vraag of von

Harbou, de chef van de *Kommandostab* en de vriend van von Falkenhausen, het stilzwijgen heeft bewaard over het bevel van Hitler van 30 juli 1943, de nodige maatregelen te treffen om te verhinderen dat de Koning het land zou verlaten (hiervóór, bl. 106). Volgens het getuigenis van barones de Tornaco, die wegens haar functie „als lid van het Geheim Leger” nogal eens in de bureaus van de *Militärbefehlshaber* kwam, zou von Harbou haar, einde 1942 of begin 1943, het volgende meegedeeld hebben: hij had enkele dagen voordien met officieren van de SD aan tafel gezeten en was aldus te weten gekomen dat Hitler en Himmler reeds in detail de plannen hadden uitgestippeld voor de wegvoering van de Koning in geval van een ernstige geallieerde landingspoging. „Wij, militairen”, aldus het besluit van von Harbou's gesprek met de Tornaco, „zullen niets in te brengen hebben want het zal de taak van de SS zijn de Koning te bewaken vanaf zijn vertrek uit Laken en gedurende zijn gevangenschap in Duitsland.” (Verklaring van de Tornaco, 26 mei 1946. *Verslag*, bl. 530. *Recueil*, bl. 515-516.) Zelfs indien het verhaal van von Harbou in de versie welke de Tornaco ervan geeft, juist is, dan nog heeft hij zich, als chef van de *Kommandostab*, aan een indiskretie schuldig gemaakt door een *Geheime Kommandosache* aan niet-bevoegden kenbaar te maken. Maar zijn verhaal lijkt weinig geloofwaardig. Is het denkbaar dat officieren van de SD aan von Harbou, die als een fel tegenstander van het regime bekend stond, een geheim bevel als dit van Himmler omtrent de Koning zouden verklapt hebben? Is het niet veeleer zo dat von Harbou een geloofwaardig verhaal gefantaseerd heeft om de Tornaco, door deze omweg, op de hoogte te brengen van het hier bedoelde bevel dat hij ambtshalve kende? Op te merken valt nog dat de verklaring van de Tornaco dateert van 28 mei 1946. In een post scriptum legt zij von Harbou volgende woorden in de mond over de verhouding Leopold-von Falkenhausen einde 1942-begin 1943: „*Die Luft ist dick dort, und der Empfang immer sehr kühl: der König behandelt den General mehr wie einen Knecht als wie eine Exzellenz.*” Uit het beschikbare bronnenmateriaal blijkt niet dat, rekening houdend met de oorlogsomstandigheden, de relatie Leopold-von Falkenhausen onvriendelijk zou geweest zijn. Als goede vriend van von Falkenhausen zal von Harbou dat wel geweten hebben. Indien hij de Tornaco de waarheid over de verhouding Koning-von Falkenhausen niet gezegd heeft, dan is er ook reden om te twijfelen aan de waarheid van zijn verhaal over SD-officieren die hem hun geheimen komen verklappen. Indien hij de barones wel de waarheid gezegd heeft over de (niet onvriendelijke) sfeer te Laken wanneer von Falkenhausen op bezoek kwam, of haar dienaangaande eenvoudig niets gezegd heeft, dan kan men er slechts uit afleiden dat zij, in mei 1946, de Koning een dienst heeft willen bewijzen.

²⁶ Een late overwinning van *Militärverwaltungschef* Reeder. Van 1940 af, met een regelmaat die aan het eentonige grenst, had hij in zijn verslagen aan het OKH gewaarschuwd voor wat hij treffend noemde het gevaar van de „vertikale versplintering” der administratie: speciale gevolmachtigden van centrale rijksdiensten of vertegenwoordigers van de partij en de SS doorkruisten het eigen ressort van de *Militärverwaltung*, bemoeilijkten haar taak omdat ze geen overzicht hadden van het geheel, gingen hun eigen gang omdat ze slechts verantwoording verschuldigd waren aan hun opdrachtgevers: het „*Hineinregieren*” dat spoedig uitmonde in het „*Gegenregieren*”. Zelfs in zijn in 1943 gepubliceerd artikel over de *Militärverwaltung* in België en Noord-Frankrijk waagde Reeder het nadrukkelijk op het gevaar te wijzen, dat de Belgen van de eindeloze Duitse competentiebetwistingen, de administratieve „*Kleinkrieg*”, handig gebruik maakten om de ene dienst tegen de andere uit te spelen (E. REEDER, *Die Militär-*

verwaltung in Belgien und Nordfrankreich, in: *Reich, Volksordnung, Lebensraum*, VI, 1943, bl. 6-8 van het overdrukje). Hetzelfde gebeurde in Frankrijk (UMBREIT, *Der Militärbefehlshaber in Frankreich 1940-1944*, bl. 32). Over de polykratie, eigen aan het Derde Rijk, vgl. H. BROSZAT, *Der Staat Hitlers*, München, 1969, bl. 363 en vv.

²⁷ Over de ervaringen met de nieuwe-ordebewegingen in België werd Himmler regelmatig door Berger geïnformeerd. Hij was het dus die gedurende de bezetting, voor een groot deel althans, Himmlers *Flandernbild* tekende. Als chef van het *SS-Hauptamt* was Berger onder Himmler (en feitelijk ook onder Heydrich, chef van het *Reichssicherheitshauptamt*) verantwoordelijk voor de *Germanische Arbeit* in de als Germaans beschouwde westelijke randgebieden van het Rijk. Voor deze *Germanische Arbeit* beschikte hij over een speciale dienst (*Amt*) in zijn *SS-Hauptamt*: de *Germanische Leitstelle*. De ervaringen van Berger vonden hun oorsprong in de politieke gevolgen van zijn aanwerving voor de *Waffen-SS* en het daarin wortelende konflikt tussen het VNV en de SS-richting (Algemene SS-Vlaanderen en DeVlag) over de politieke toekomst van Vlaanderen. Op die ervaringen kan hier niet ingegaan worden. Ze komen uitvoerig ter sprake in de briefwisseling Himmler-Berger die eerlang door ons gepubliceerd wordt in de bronnenuitgave over de Duitse *Belgienpolitik* 1940-1945. Voor de kennis van Bergers *Flandernbild* en *Flamenpolitik* mogen hier twee korte excerpten volstaan. Op 17 december 1940, drie maanden na de opstelling van de Algemene SS-Vlaanderen (voor een groot deel zijn werk in opdracht van Himmler en met de uitdrukkelijke goedkeuring van Hitler) schreef Berger aan Heydrich: „*Die Allgemeine SS-Flandern umfasst nicht nur rassistisch taugliche, sondern alle Männer, die bereit sind, sich für ein grossgermanisches Reich einzusetzen und den festen Willen haben, den engen Anschluss Flanderns an Deutschland, notfalls mit Gewalt, zu erzwingen.*” (*Bundesarchiv Koblenz*, NS 19/1559.) Voor Berger, die daarin de gangbare SS-opvattingen vertolkte, zijn de Vlamingen inderdaad, net als de Nederlanders, Duitsers. Wanneer men de twee groepen samen beschouwt, zo stelt hij, gaat het „*insgesamt um gut 10 Millionen reinen deutschen Volkstums*” (Berger aan Himmler, 15 mei 1940. *Institut für Zeitgeschichte München*, NG-5717). - Over de ervaringen van Berger in Vlaanderen, meer bepaald over de „afdreigingstaktiek” van het VNV, zie nog hierachter noot 37.

²⁸ De term „*Advokat*” wordt hier smalend bedoeld. Het was in SS-kringen de gewoonte de leidende elementen van het VNV af te schilderen als een groepje politiserende advocaten. Reeds einde januari 1941, in een belangrijk schrijven aan von Ribbentrop, karakteriseerde Heydrich de leiding van het VNV als „*die Clique der politisierenden Rechtsanwälte*” voor wie Staf De Clercq slechts „*ein willenloses Werkzeug*” was (Heydrich aan von Ribbentrop, niet gedateerd, door Buitenlandse Zaken 29 januari 1941 geregistreerd. *Politisches Archiv Bonn*, Inland II g 344, België I). Einde oktober 1941 nam Berger kennis van een aantekening over een onderhoud van Reeder met Borms, Leemans en Romsee. Borms vertegenwoordigde, volgens Berger, de niet-partijgebonden Vlamingen, Leemans en Romsee het VNV. De lektuur van de aantekening had hem de overtuiging bijgebracht „*dass die Vertreter des sogenannten Flamentums, ganz gleichgültig ob VNV oder 'freie Flamen', die grosse Zeit noch nicht erkannt haben... dass diese Männer unwahr und verlogen sind, 'Rechtsanwälte' und mit Kniffen und Verdrehungen eine neue Zeit zurückhalten wollen*” (Berger aan Himmler, 29 okt. 1941. *Bundesarchiv Koblenz*, NS 19/1547). Berger schreef dit aan Himmler enkele uren vóór zijn eerste toespraak als president van de DeVlag, functie waartoe hij enige dagen voordien door Himmler geroepen was.

De felle animositeit van Himmler tegen Elias, in de term '*Advokat*' gesynthetiseerd, is uiteraard gebaseerd op de politieke tegenstelling die hen scheidde. Berger heeft geen gelegenheid laten voorbijgaan om Elias in zijn rapporten aan Himmler te hekelen. Op 21 oktober 1942, wij stipten het reeds aan, waarschuwt hij Himmler: Elias, „*unser erbittertster Gegner*“, zal De Clercq opvolgen (*Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie Amsterdam*, H. 137, 2629/30). Wanneer hij einde augustus 1943 kennis krijgt van het schrijven van Elias waarin deze laatste zijn weigering rechtvaardigt nog langer samen te werken op gebieden waar de SS bij betrokken is, o.m. de werking voor het legioen-'*Langemarck*', vaart Berger uit: „*Der Ton des ganzen Schreibens finde ich so anmassend, dass ich als Chef der Militärverwaltung die Leute eingesperrt hätte. Wenn er [Elias] in dieser Richtung so weiter macht, dann bleibt auch kein anderer Ausweg.*“ (Berger aan Brandt, adjudant in de persoonlijke staf van Himmler, 30 aug. 1943. *Bundesarchiv Koblenz*, NS 19/285.) Antwoord van Brandt: „*Der Reichsführer-SS bittet Sie, SS-Brigadeführer Reeder zu fragen, was er mit Herrn Dr. Elias zu tun gedenke.*“ (Brandt aan Berger, 3 sept. 1943. *Bundesarchiv Koblenz*, t.a.p.) Op 11 oktober 1943 valt Berger zijdelings ook Reeder aan nadat hij vernomen heeft dat de *Militärverwaltungschef* bereid is nog verder samen te werken met het VNV, ofschoon Elias bij zijn standpunt blijft en o.m. bezwaar maakt tegen de nieuwe benaming '*Langemarck*' voor het legioen-'*Vlaanderen*': „*Als Chef des SS-Hauptamtes muss ich klar herausstellen, dass es eine Grenze gibt, nämlich die Weisung, ja den Wunsch des Führers. Wer diese überschreitet, wird unnachsichtlich vernichtet, ganz gleichgültig, was das im Augenblick für Folgen hat.*“ Als het met Elias zo verder gaat, dan „*wird der VNV eine Gefahr für das Reich*“ (Berger aan Reeder, 11 okt. 1943. *Bundesarchiv Koblenz*, NS 19/1541).

²⁹ In de Duitse terminologie komt de term '*grossdietsch*' regelmatig voor hoewel hij geen zin heeft. 'Diets' en 'Dietsland' zijn de nauwkeurige termen. 'Groot' heeft enkel zin in de verbinding met *Nederland* en *Germaans*. — Het VNV had in december 1940 al, onder druk van de *Militärverwaltung*, aanvaard geen propaganda meer te voeren voor Dietsland. Het konflikt met de DeVlag, dat in de zomer van 1943 zijn hoogtepunt zou bereiken, had echter het VNV ertoe geleid de Dietse koers opnieuw en steeds sterker te beklemtonen. Vandaar de door Himmler gebruikte uitdrukking: „*letztlich immer wieder*“. Reeder noteerde dat de nieuwe koers van het VNV „*weniger als positives Ziel, sondern mehr als Kampfmittel gegen die DeVlag*“ moest beschouwd worden. Het VNV, schreef hij nog, is niet anti-Duits, wel '*verdeutschungsfeindlich*' (MVC, TB nr. 24, april-juni 1943. *GRMA*, T-501, r. 106, fr. 264). Illusies schijnt Reeder nochtans niet te hebben gehad over de ontwikkeling: valt het VNV uiteen, of besluit Elias tot ontbinding van de organisatie, voorspelde hij in oktober 1943, dan zal dat geen versterking van de DeVlag, maar van het Duitsvijandige kamp tot gevolg hebben (Reeder aan Himmler, 18 okt. 1943. *Bundesarchiv Koblenz*, NS 19/285).

³⁰ Deze samenvatting van de Dietse gedachte door Himmler lijkt veel meer geïnspireerd door de verklaringen van Elias in 1943 dan door de opvattingen van Mussert zoals ze in augustus 1940 geformuleerd werden in zijn *Nota over den Bond der Germaansche Volkeren* en vorm kregen in het ontwerp-statuuut van de *Bond van de Germaansche Volkeren* (Vgl. *Vijf nota's van Mussert aan Hitler*, bl. 27-30 en 113-118. *Het Proces Mussert*, bl. 12-21). In zijn verklaringen van 1943, o.m. in zijn rede op de eerste landdag van het VNV-Studentenfront (1 april 1943) en in zijn slotrede op de jaarlijkse kaderdag van het VNV (6 juni 1943), beklemtoonde Elias meer de zelfstandigheid dan de onderlinge afhankelijkheid van de lid-

staten. De vraag of de samenwerking met Duitsland 'onvoorwaardelijk' was, beantwoordde Elias bevestigend, met deze beperking echter: „Ons recht op bestaan. Niemand kan van ons verlangen dat wij zelfmoord plegen.” (MVC, TB nr. 24, april-juni 1943. *GRMA*, T-501, r. 106, fr. 253-257.) Vandaar waarschijnlijk de door Himmler gebruikte termen: een onafhankelijke en soevereine staat Dietsland.

- ³¹ Men lette op de door Himmler gebruikte terminologie: Nederduitsers in de Nederlands-Vlaamse ruimte. Volgens Himmler waren de Vlamingen Germanen met wellicht „nog sterker Noordse kenmerken dan de Zuidduitsers”. Het Vlaams was niets meer dan een dialect van het Duits. Een andere 'klankverschuiving' en het Vlaams zou zich tot Hoogduits ontwikkeld hebben (E. KNOEBEL, *Racial Illusion and military Necessity: A Study of SS political and manpower Objectives in occupied Belgium*. University of Colorado, 1956, bl. 83, zonder vermelding van bron). Ook Göring zag in het Nederlands slechts een dialect van het Nederduits. Maar Hitler blijkt niet (*Het Proces Mussert*, bl. 138).
- ³² Door het Zwitserse voorbeeld moet hier verstaan worden niet de federale inrichting van de staat, maar de zelfstandige ontwikkeling los van, en meestal tegen het *Reich*, van een gebied dat vroeger van het Reich had deel uitgemaakt. Het tafelgesprek waarin hij de 'Sammelmethoden' van de SS doeltreffend heet omdat aldus een 'Führungsreservoir' tot stand komt „mit dem man in 100 Jahren das Ganze regieren kann”, besluit Hitler aldus: „Entscheidend ist dass man aus der Beengtheit dieses Kantönli-Geistes kommt...” (PICKER-SCHRAMM, bl. 161, 22 januari 1942). Wat Hitler de 'Kantönli-Geist' noemt is voor Himmler en Berger het 'separatisme' van de als Germaans beschouwde gebieden die de *Anschluss* afwijzen. Vgl. nog de beoordeling door Berger, die daarin Himmler napraat, van het Dietse streven vóór en na 10 mei 1940, hiervóór, inleiding, noot 56.
- ³³ Men lette weer op de terminologie: 'grossdeutsch', niet 'grossgermanisch'. Enkele regels verder, in de alinea over Degrelle, zal Himmler de term 'grossgermanisch' gebruiken waar hij hetzelfde mee bedoelt als 'grossdeutsch': een voorbeeld van de herhaaldelijk voorkomende begripsverwarring tussen 'grossdeutsch' en 'grossgermanisch'.
- ³⁴ Over de Dietse bevestiging van Hitler van oktober tot december 1941, hiervóór, bl. 87-91.
- ³⁵ De stellingen van de DeVlag verschenen in het tijdschrift *DeVlag*, VI, 2, september 1943, bl. 60. Van de Wiele gaf de kommentaar in zijn slotrede op de Vlaams-Duitse kultuurdagen te Brussel, augustus 1943 (*DeVlag*, als voren, bl. 63-70). Er bestaat, aldus de leider van de DeVlag, geen Vlaams, geen Diets, geen Belgisch probleem. „Er bestaat alleen het probleem van het wezen... Dit wezen vinden we terug in ons bloed... Deze bloedgemeenschap noemen wij het Rijk... Het gaat er niet om Vlaanderen bij Duitsland aaneen te sluiten... Wie uit een eenheid een eenheid wil maken en daarbij spreekt van *Anschluss* dat is een roddelaar.” Er kan geen sprake zijn van verduitsing in de zin van „het door dwangmaatregelen verdoezelen van het eigengegroide harmonisch ontwikkelde kultuurgoed” omdat het „een domme, grove belediging” is voor het nationaal-socialisme. „Wij zijn Vlamingen en Duitsers.” De positie van de DeVlag werd kernachtig samengevat in de woorden van haar president op de kultuurdagen: „*Wir werden Flandern heimbolen.*” (*DeVlag*, als voren, bl. 57-58.)
- ³⁶ De stichting van de *Hitler-Jugend Flandern* in de zomer van 1943 (pas bekendgemaakt in oktober van hetzelfde jaar) moet uiteraard beschouwd worden als een episode in de heftige strijd tussen het VNV en de DeVlag.

Het initiatief tot de stichting van de nieuwe concurrerende jeugdorganisatie schijnt echter niet enkel te zijn uitgegaan van de DeVlag, maar ook van de *Militärverwaltung* te Brussel zelf. Deze laatste werd gedreven door haar verzet, even fel als dit van de SS, tegen de Dietse koers van het Nationaal-socialistische Jeugdverbond Vlaanderen (NSJV), de jeugdorganisatie van het VNV, die zich in het najaar Dietse Blauwvoetvendels zou noemen (een veelbetekenende naamwijziging). De houding van de *Militärverwaltung* blijkt duidelijk uit de volgende passus in het *Tätigkeitsbericht* van Reeder aan het OKH: „*Um die flämischen Jugendlichen nicht einer allgemeinen dietschen Verbetzung auszuliefern und um die reichstreu gesonnenen jungen Elemente zu erfassen und zu erziehen, wurde die Hitlerjugend Flandern errichtet.*” (MVC, TB nr. 26, okt. - dec. 1943 GRMA, T-501, r. 106, fr. 745-746.) Organisatorisch groepeerde de *Hitlerjugend Flandern* de in België woonachtige Rijks- en Volksduitsers en, aanvankelijk als 'Gastjugend', de toetredende Vlaamse jongens en meisjes. Het schijnt de bedoeling geweest te zijn voor de Vlaamse leden, binnen het organisatorische kader van de *Hitlerjugend*, eigen formaties met eigen Vlaamse leiders op te stellen. De opperste leiding zou echter in handen blijven van de *Landesjugendführer der Auslands-Organisation Belgien* (MVC, TB nr. 25, juli-september 1943. GRMA, T-501, r. 106, fr. 520). In april 1944 moest Van de Wiele echter aandringen op toepassing van het beginsel: Vlamingen leiden Vlamingen MVC, TB nr. 29, mei 1944. GRMA, T-501, r. 106, fr. 1099). De oprichting van de nieuwe jeugdorganisatie verwekte grote opspraak niet alleen in VNV-kringen, maar ook daarbuiten, „*in ganz Flandern*”, noteerde Reeder. Duitsland laat het masker vallen. „*Es bekenne sich mit dieser Schöpfung zu einer Annexion Flanderns. Hieran würden auch die Beschönigungen und Versprechungen über die Erhaltung des flämischen Charakters der Hitlerjugend Flandern nichts ändern.*” Aan de betrekkingen tussen de jeugdorganisatie van het VNV en de *Befehlsstelle der Reichsjugendführung* te Brussel kwam dan ook een einde (MVC, TB nr. 26, okt. - dec. 1943. GRMA, T-501, r. 106, fr. 745-746).

⁸⁷ De 'Erpressung' (chantage) door het VNV is, met het 'separatisme' ten opzichte van het Rijk, het krachtige *Leitmotiv* in de rapporten van Berger over zijn ervaringen in Vlaanderen. Voor het eerst hoort men het in een verontwaardigd schrijven aan Himmler van 17 september 1941, lang dus vóór het begin van het conflict VNV-DeVlag. Met het VNV, aldus de chef van het *SS-Hauptamt*, valt er politiek niets aan te vangen. „*Die Leute wollen uns benutzen, um vom Führer eine Erklärung zu erhalten, dass sie die zukünftigen Gestalter Flanderns seien.*” (Berger aan Himmler, 17 september 1941. Bundesarchiv Koblenz, NS 19/251.) Krasser drukte hij zich uit op 4 november 1942, enkele dagen na een onderhoud met de nieuwe VNV-leider Elias. Reeder was ook aanwezig. Berger vatte zijn indrukken aldus samen: „*Die Leute [van het VNV] glauben drohen zu können. Elias meint, wenn heute die vom VNV gestellten Bürgermeister und Generalsekretäre zurücktreten würden, müsse morgen auf einen Schlag die gesamte Verwaltung Belgiens zusammenbrechen. Ich habe ihm dagegen erklärt: Wenn der deutsche Staat oder der Reichsführer-SS gezwungen werden wollen, dann ist hierzu der VNV nicht stark genug. 5 % der Hetzer kommen ins Konzentrationslager und die anderen sind froh wenn sie bleiben dürfen. Das machte sichtlich auf ihn Eindruck, auch auf den Chef der Militärverwaltung.*” (Berger aan Himmler, 4 nov. 1942. Bundesarchiv Koblenz, NS 19 / neu 1557.) Ook Himmler ergerde zich aan de tactiek die het VNV werd toegeschreven. Toen hij, einde augustus 1942, in een aantekening van Jungclaus las dat men in de Raad van Leiding er „*ganz offen*” over sprak op de *Militärverwaltung* druk uit te oefenen door te

dreigen met het ontslag van de VNV-ers uit officiële functies, noteerde hij eigenhandig (met groen potlood): „Un glaublich. Muss geändert werden. 4-IX-1942." In deze zin ging 7 september 1942 een schrijven van Brandt aan Berger (Berger aan Himmler, 3 sept. 1942 en Brandt aan Berger, 7 sept. 1942. *Bundesarchiv Koblenz*, NS 19/171, F 61/8). In de zomer van 1943 bereikte het konflikt VNV-DeVlag zijn hoogtepunt. Medio augustus zegde het VNV de medewerking op, niet met de *Militärverwaltung*, maar met de SS-instanties: als organisatie zou het VNV dus niet meer werven voor het legioen 'Langemarck'. In een memorandum van 26 augustus 1943 aan Himmler trachtte Reeder te bewijzen dat het VNV voor de *Militärverwaltung* praktisch onmisbaar was. Berger vond het standpunt van Reeder 'pflaumenweich' (Berger aan Himmler, 30 aug. 1943. *Bundesarchiv Koblenz*, NS 19/285). Scherp was de reactie van Himmler in een persoonlijk schrijven aan Reeder: „Ich habe den Eindruck, dass wir von Stufe zu Stufe von Herrn Elias und seinem VNV erpresst werden. Ich bin fest überzeugt dass das Auftreten des Herrn Elias und seines VNV eines Tages so unverschämt werden, dass selbst die Verhandlungsfreudigsten nicht mehr zustimmen können. Was tun Sie dann? Ich halte es für notwendig, dass nunmehr über Ihren und Ihrer Mitarbeitern Standpunkt hinaus, der kategorisch lautet: 'Der VNV kann durch niemand ersetzt werden', ernsthaft untersucht wird, und zwar Stadt für Stadt und Dorf für Dorf: welche Männer der DeVlag können tatsächlich, wenn es darauf ankäme, Stellen im öffentlichen Leben als Beamte übernehmen?" (Himmler aan Reeder, 14 sept. 1943. *Bundesarchiv Koblenz*, NS 19/285.) Of Reeder het gevraagde tabellarische overzicht bezorgd heeft, kon niet achterhaald worden. Wel kent men het waarschuwendende antwoord van de *Militärverwaltungschef* aan Himmler: „Ich halte mich für verpflichtet, noch einmal zu betonen, dass bei der jetzigen Stärke und Stosskraft der DeVlag ihre Berufung zur äusseren politischen Front m.E. zu einer sicheren Katastrophe in der flandrischen Volkstums-politik führen muss. Darüber hinaus würde dadurch die staatspolitische Lenkung der Besatzungsverwaltung in eine Sackgasse hineingeführt, aus der so leicht kein Ausweg zu finden wäre." (Reeder aan Himmler, 18 okt. 1943. *Bundesarchiv Koblenz*, t.a.p.) Volgens gegevens nog vóór het gebiedend schrijven van Himmler van 18 oktober 1943 door de *Militärverwaltung* verzameld, waren er in de administratie 2 sekretarissen-generaal, 4 goeverneurs, 6 arrondissementskommissarissen, 16 leden van de bestendige deputaties, 478 burgemeesters en 712 schepenen die tot het VNV of zijn 'Randgenossen' mochten gerekend worden (MVC, TB nr. 25, juli - sept. 1943. *GRMA*, T-501, r. 106, fr. 488).

³⁸ Himmler gebruikt hier nog ongeveer de oude benaming: 'Legioen-Vlaanderen'. In de zomer van 1943 was er een nieuwe opgedrongen, tegen de zin van het VNV: 'Langemarck'. Na het onderhoud Himmler-Elias-Van de Wiele, in februari 1944, kreeg de benaming weer een meer Vlaamse klank: 'Flämische SS-Sturmbrigade Langemarck'.

³⁹ Voor zover wij konden nagaan werd het Legioen-Vlaanderen tweemaal vermeld in het Duitse *Wehrmachtbericht*: 10 februari en 4 maart 1942 (MURAWSKI, *Der deutsche Wehrmachtsbericht 1939-1945*, Boppard, 1962, bl. 88).

⁴⁰ Wettelijk kon de verplichte militaire dienst slechts ingevoerd worden in gebieden die *de jure* (als Eupen-Malmedy) of *de facto* (als Luxemburg, de Elzas en Lotharingen) waren ingelijfd. Landen onder *Zivilverwaltung* als Noorwegen en Nederland kenden geen militaire dienstplicht. In oktober 1942, gedurende het onderzoek met het oog op het vestigen van een burgerlijk bestuur in België, kwam de kwestie van de militaire dienstplicht ter

sprake toen von Stutterheim, Lammers' medewerker, betoogde dat er twee wegen konden gevolgd worden om de verwezenlijking van het door Hitler gestelde politieke einddoel voor te bereiden: „de opvoeding van de Vlaamse jeugd door de *Waffen-SS*” of (en) de vestiging van een politiek georiënteerde *Zivilverwaltung*. Van de Waalse jeugd was er toen geen sprake (Aantekening von Stutterheim, 15 okt. 1942. *Bundesarchiv Koblenz*, R 43 II/678 c). De suggestie bleef zonder gevolg. Begin juli 1943 meldde von Barga vernomen te hebben, dat men te Berlijn overwoog in het voorjaar van 1944 de verplichte militaire dienst in België in te voeren. Als voorbereidende maatregel (*'Vorstufe'*) werd gedacht aan de verplichte arbeidsdienst (niet te verwarren met verplichte tewerkstelling of *Arbeitseinsatz*). Von Barga zei zijn informatie uit dezelfde bron te hebben als die aangaande de te Berlijn overwogen plannen, de *Militärverwaltung* in het najaar van 1943 te vervangen door twee gouvleiders: Van de Wiele in Vlaanderen, Degrelle in Wallonië (Aantekening von Barga voor staatssecretaris von Weizsäcker, 8 juli 1943. *Staatsarchiv Nürnberg*, 822, NG - 1636). Deze informatie waren slechts in zoverre juist dat enkele weken voordien, in mei 1943, Van de Wiele en Degrelle inderdaad door Himmler waren ontvangen (hiervóór, noot 19). De vraag of, behalve de toekomstige politieke ontwikkeling in België, toen ook de kwestie van de verplichte militaire dienst ter sprake gekomen was, moet onbeantwoord blijven. Alleszins merkwaardig in dit verband is het feit dat Himmler, precies in mei-juni 1943, geen moeite spaart om in België de arbeidsdienst, tot dan toe vrijwillig, verplicht te maken. Op deze pogingen en het verzet daartegen zowel van de *Militärverwaltung* als van de toenmalige secretaris-generaal van binnenlandse zaken, Romsee, kan hier niet worden ingegaan. Himmler beschouwde de vrijwillige arbeidsdienst, vooral in Vlaanderen, als een brug naar de *Waffen-SS*. Wat hij zich door het invoeren van de verplichte arbeidsdienst voorstelde te bereiken verneemt men uit het schrijven van Brandt (die hier de pen voert voor Himmler) aan Berger van 14 juni 1943: „*Er [der Reichsführer-SS] wollte ja doch, dass im nächsten Frühjahr einmal ein Jahrgang mit 45.000 Mann der den Arbeitsdienst durchlaufen hat, eingezogen werden kann.*” Alsof Brandt vreest dat Berger niet nauwkeurig zou begrepen hebben waar het Himmler om gaat, beklemtoont hij in de slotalinea van zijn brief: „*Dem Reichsführer-SS kommt es wirklich darauf an, dass zum 1-9-1943 ein Jahrgang zum Arbeitsdienst aufgerufen wird, dem er dann zum Frühjahr zur Verfügung steht.*” (Brandt aan Berger, 14 juni 1943. *Institut für Zeitgeschichte München*, MA-3 (8), 803/52.) Het blijkt dus wel dat de informatie door von Barga ingewonnen voor een groot deel gegrond waren. Men lette nog op het streefgetal: 45.000 man in het Vlaamse land te lichten volgens het schrijven van Brandt aan Berger van 14 juni 1943, 40.000 volgens het hier gepubliceerde *Vermerk* van 13 juli 1944.

⁴¹ Einde 1943 had Reeder, die van Degrelle niet hield en hem zoveel mogelijk politiek hinderde, de Rex-leider aldus gekarakteriseerd: „*Sprunghaft, leicht beeinflussbar, politisch oft ungeschickt und charakterlich manchmal unzuverlässig.*” (MVC, TB nr. 26, okt. - dec. 1943, *GRMA*, T-501, r. 106, fr. 709.) Ook Grohé noemde Degrelle 'handig' (hierachter noot 43).

⁴² De grote 'imperiale' rede van Degrelle, waarin hij zich tot de Rijksgedachte bekend, dateert van 19 januari 1943.

⁴³ Wat Himmler hier precies bedoelt met het 'Grootboergondische Rijk van de Walen' is niet recht duidelijk. Hoogst waarschijnlijk: België onder de (Waalse) leiding van Degrelle. Vóór 12 juli 1944 had de Rex-leider zelf nooit een duidelijke en nauwkeurige bepaling gegeven van zijn 'Groot-Boergondië'. De historische rechtvaardiging die hij van zijn politieke doel

stelling meent te kunnen aanvoeren is onsamenhangend en werkt verwarrend. In zijn rede in het Sportpaleis te Brussel voor de kaderleden van Rex (4 april 1943) had hij gezegd: „Wij zijn Boergondiërs. Zowel de Vlamingen als de Walen wacht een grote taak. Morgen zal het gebied tussen Maas, Schelde en Somme *het* beschavingsblok vormen... Onder het teken van het Kruis van Boergondië waren wij een volk, verbonden door het bloed en het ras... De taalkwestie speelt geen rol.” (MVC, TB nr. 24, april-juni 1943. *GRMA*, T-501, r. 106, fr. 471.) Ook voor Reeder was de zg. Boergondische gedachte van Degrelle niets anders dan de Belgische. Wat Degrelle interesseert, schreef de *Militärverwaltungschef* naar aanleiding van de 'politiek-taktische' onderhandelingen van Degrelle met Van de Wiele in het voorjaar van 1943, is de eenheid van België onder zijn leiding. „*Die Unversehrtheit Belgiens unter einer einheitlichen Führung im germanischen Reich liegt ihm anscheinend am meisten am Herzen.*” (Als voren). Na de operaties bij Tsjerkassy, zijn decoratie door Hitler persoonlijk en de parade van het Legioen-Wallonië te Charleroi en te Brussel dacht Degrelle dat hij het voor het zeggen had in België. Reeder achtte de propaganda van Rex in het Vlaamse land „*böchst unerwünscht und gefährlich*” (MVC, TB nr. 28, april 1944. *GRMA*, T-501, r. 106, fr. 971-972). Over de buitengewoon scherpe reactie van Himmler tegen Degrelles 'Boergondische' propaganda, hiervóór, bl. 100, noot 93. Einde juni 1944 kwam Reeder nog eens terug op de „*belgizistische Tendenz der Rexbewegung*”. Volgens de meeste plakaten wierf Degrelle in Duitsland niet voor Wallonië, maar voor België (MVC, TB, nr. 30, juni 1944. *GRMA*, T-501, r. 106, fr. 1155). Na 12 juli 1944 zou het niet lang duren eer Degrelle weer blijk gaf van 'Belgizismus'. Het eerste contact met de pas benoemde rijkskommissaris was voor deze laatste voldoende om Degrelle politiek te doorschouwen. Aan Lammers zei hij op 2 augustus 1944, te Berlijn, hoe hij over de Rex-leider dacht: „*Menschlich sympathisch, ausserordentlich intelligent und gewandt. Sein letzter Ziel sei aber unzweifelhaft die Wiederherstellung eines souveränen belgischen Staates unter entsprechenden vertraglichen Bindungen an das Reich.*” (Aantekening Lammers, 4 augustus 1944. *Bundesarchiv Koblenz*, R 43 II / 678 b.). Na 3 september 1944 zou het in Duitsland herhaaldelijk tot spanningen komen toen Degrelle en Van de Wiele een begin moesten maken met de uitvoering van Hitlers instructies aangaande de scheiding van Vlaanderen en Wallonië (hiervóór, bl. 99). Wij citeren slechts één voorbeeld. Op 12 januari 1945 had Degrelle te Gummersbach een onderhoud met een vertegenwoordiger van Buitenlandse Zaken, Diehl. Hij was toen pas uit België terug waar hij tijdens het Ardennen-offensief verbleven had. Volgens Diehl was Degrelle niet te spreken over een 'politiek avontuur' als de verdeling van België. Voor een herstructurering van het land was hij wel te vinden: de groep van de vier Vlaamse en de groep van de vier Waalse provincies zouden elk een streek vormen, Brabant zou opgedeeld worden tussen Vlaanderen en Wallonië, de rest (Brussel?) zou onder het gezag komen van een tweetalige goeverneur. Politieke verantwoordelijkheid wenste hij niet meer te aanvaarden, tenzij men hem de leiding aanbood van een uit Vlamingen en Walen samengestelde centrale regering. Scherp viel hij uit tegen de 'flamenfreundliche' politiek van de SS en tegen Van de Wiele. („*Er bedauere, dass man Van de Wiele, der ein Schullehrer ohne wirkliche Bedeutung sei, Vorzug vor VNV-Führer gegeben habe*”) en bedankte ervoor staatshoofd te worden van een niet leefbaar Wallonië. Dan ging hij blijkbaar hardop aan het dromen. De wereld, beweerde hij, kent hem sedert tien jaar als de nationaal-socialistische leider van België. „*Er wünscht für sich [die] Rolle eines Propheten der germanischen Reichsidee, vor allem bei Völkern französischer Zunge. Er habe tatsächlich Absicht und Möglichkeit, ein französisch sprechende Armeekorps mit zwei französischen*

und einer wallonischen Division aufzubauen, jedoch stosse er auf Widerstand bei Obergruppenführer Berger. Armee könne Vorstufe geistigen Zusammenschlusses Frankreichs, Walloniens, französischer Schweiz im Rahmen des Grossgermanischen Reiches, dem Nachfolgerstaat Karls des Grossen, sein." Diehl besloot zijn telegram met het vermoeden uit te drukken dat Degrelle Buitenlandse Zaken wilde uitspelen tegen de SS (Diehl aan Buitenlandse Zaken, 14 januari 1945. *Politisches Archiv Bonn, Inland II G, 345, Belgien 2, 1944-1945*). Berger was inderdaad, even fel als Reeder, tegenstander van Degrelle. — Over de verreikende politieke plannen van Degrelle in 1944-45 (*Germania Inferior*) en de geringschattende reactie van Buitenlandse Zaken, hiervóór, bl. 100.

- ⁴⁴ Himmler schijnt hier Hitlers geestdrift voor Degrelle van januari 1943 (hiervóór, bl. 92) niet meer te delen. Was het onder de invloed van Bergrers berichten over het opnieuw opduikende 'Belgizismus' van Degrelle (hiervóór, bl. 100, noot 93)? Dacht ook Hitler over Degrelle in juli 1944 anders dan in januari 1943? Bevreemdend is het dat er, gedurende de bespreking in het hoofdkwartier met geen woord gerept werd over het wapenfeit van het Waals Legioen bij Tsjerkassy, terwijl Himmler zich lovend had uitgelaten over het Legioen 'Langemark'.
- ⁴⁵ Het verdient opmerking dat in de overeenkomstige zin voor het Vlaamse land, het woord 'später' niet voorkomt.
- ⁴⁶ Grohé schijnt met deze raad weinig rekening te hebben gehouden. Weliswaar verklaarde hij zich op 18 juli 1944 bij de overdracht der bevoegdheid bereid, spoedig Himmler te ontmoeten om het beleid inzake 'Volkstumsfragen' te bespreken. Maar nog vóór de datum van het onderhoud vastgesteld kon worden had de nieuwe Reichskommissar zich tot Reeder gewend met het verzoek in functie te blijven, wat impliciet betekende dat de door de gewezen *Militärverwaltungschef* gevoerde politiek voortgezet zou worden. Zo heeft Reeder het ook begrepen: hij antwoordde te zullen blijven zolang zijn tot dusver gevoerde politiek de goedkeuring van de rijkskommissaris zou wegdragen. Grohé is op deze voorwaarde ingegaan vermits hij Reeder tot zijn plaatsvervanger heeft benoemd. Aldus werd de invloed van Himmler ingedamd. Reeder was het inderdaad niet eens met de *Volkstumspolitik* van de SS en precies op dit terrein was het in 1943-44 tussen hem enerzijds, Himmler en Berger anderzijds tot felle spanningen gekomen. Spoedig voelde Berger, na 18 juli 1944, de 'sterke' invloed van Reeder op Grohé, toen deze, tegen het uitdrukkelijk verlangen van Van de Wiele en Degrelle in, weigerde met de administratie door de sekretarissen-generaal te breken. Tot grote ergernis van Berger behield Reeder ook zijn vroegere referent voor *Volkstumsfragen*, Heym, een man die altijd een 'uiterst ongunstige invloed' op zijn chef had uitgeoefend. Berger verzocht Himmler bij Reeder aan te dringen Heym „für einen Fronteinsatz freizugeben" (Jungclaus aan Himmler, 18 juli 1944. *Institut für Zeitgeschichte München*, MA 332, 65700-702. *Erlass des Reichskommissars für die besetzten Gebiete von Belgien und Nord-frankreich über den Aufbau seines Stabes und die Fortführung der Geschäfte*, 28 juli 1944, art. 2. *Bundesarchiv Koblenz*, R 43 II / 678 b. Berger aan Himmler, 31 juli 1944. *Bundesarchiv Koblenz*, NS 19 / 1541).
- ⁴⁷ Lammers.
- ⁴⁸ Zie noot 16.
- ⁴⁹ In het persbericht dat 19 juli 1944 verscheen was een afzonderlijke alinea gewijd aan de speciale regeling voor de twee Franse departementen *Nord* en *Pas de Calais*. Het *Erlass* zelf van 13 juli werd niet gepubliceerd.

BIJLAGE

GEHEIM !

Zu Rk. 852 D g

FQu., den 13. Juli 1944

1. Vermerk :

Am 12. Juli 1944 um 16.45 Uhr fand beim Führer gemeinsamer Vortrag über die Einführung der Zivilverwaltung in Belgien und Nordfrankreich statt. Dabei waren anwesend :

Reichsminister Dr. Lammers
Reichsleiter Bormann
Reichsführer-SS Himmler
Gauleiter Grohé
Generalfeldmarschall Keitel
General der Inf. Grase
sowie der Unterzeichnete.

Reichsminister Dr. Lammers trug zunächst den Inhalt des Entwurfs A für den Erlass des Führers über die Errichtung einer Zivilverwaltung in Belgien und Nordfrankreich vor und hob dabei hervor, dass alle beteiligten Reichsressorts über diesen Entwurf einig wären mit Ausnahme des Auswärtigen Amts. Der Reichsminister des Auswärtigen habe gegen die Einführung der Zivilverwaltung unter der Leitung eines Reichskommissars Widerspruch erhoben wegen der sich daraus ergebenden Rückwirkungen auf Frankreich. Falls die beiden nordfranzösischen Departements Nord und Pas de Calais in den Bereich des neuen Reichskommissariats einbezogen würden, so würde das von Seiten Frankreichs als endgültige Ablösung dieser Departements von Frankreich gedeutet werden und die Stellung der Regierung Laval schwer erschüttern. Falls diese Departements bei dieser Gelegenheit aber aus ihrer bisherigen Verwaltungsgemeinschaft mit Belgien gelöst und dem Militärbefehlshaber Frankreich unterstellt würden, so be-

deute das die Kundmachung unseres Willens, dass diese Departements endgültig bei Frankreich verbleiben sollten, ein Geschenk an Frankreich, zu dem mangels entsprechender Gegenleistung von Seiten der französischen Regierung z.Zt. keinerlei Anlass bestünde.

Der Führer war der Auffassung, dass die Einführung einer Verwaltung durch zivile Dienststellen an Stelle der bisherigen Verwaltung durch militärische Dienststellen in dem Raum von Belgien und Nordfrankreich dem Charakter der Verwaltung dieser Gebiete an sich nicht verändere. Sie sei nach wie vor eine zivile Verwaltung besetzter Gebiete. Um indessen etwaigen Rückwirkungen auf Frankreich, wie der Reichsminister sie befürchte, den Boden zu entziehen, könne man für die nordfranzösischen Departements einen besonderen Kommissar bestellen, der aber dem Reichskommissar für die besetzten Gebiete von Belgien und Nordfrankreich zu unterstellen sei. Diesem Gedanken wurde allgemein beigetreten. Der Reichsführer-SS schlug ergänzend vor, dass auch ein besonderer SS- und Polizeiführer für die französischen Norddepartements bestellt werde, der dem Höheren SS- und Polizeiführer in Brüssel unterstehe. Reichsminister Lammers wurde vom Führer gebeten, den Entwurf des Führererlasses entsprechend zu ändern und dem Führer am 13. d. Mts. zur Vollziehung zu unterbreiten.

Danach gab der Führer Gauleiter Grohé und General Grase in grossen Zügen die Richtlinien für ihre Politik in Belgien. Unser unverrückbares Ziel müsse sein, das Gebiet Belgiens endgültig in die Hand zu bekommen, wobei die beste Lösung die Bildung eines vlämischen und eines wallonischen Reichsgaues sein würde. Aufgabe des Reichskommissars sei es, unsere sobezeichneten nationalen Interessen im belgischen Raum eiskalt zu verfolgen und ganz rücksichtslos und egoistisch zu vertreten. Besonders hüten müsse man sich vor der Gefahr, dass die deutsche Besatzungsmacht von der Bevölkerung des besetzten Gebietes geistig und seelisch unterjocht werde. Höchst unerfreuliche Erfahrungen, die wir mit einigen unserer Vertreter in Belgien in dieser Beziehung gemacht hätten und über die Generalfeldmarschall Keitel den Herren noch nähere Mitteilungen machen werde, müssten als warnendes Beispiel dienen.

Durch gute Beziehungen zur belgischen Nobilität vermöchten wir garnichts zu erreichen. Diese stünde Deutschland unversöhnbar gegenüber. Stattdessen müssten wir uns auf das Vlamentum stützen, das im wesentlichen der unteren Bevölkerungsschicht Belgiens angehöre. Mit den bisherigen Beziehungen zum belgischen Adel müsse radikal ge-